

6 3
DISSERTATIO THEOLOGICA
DE
GAUDIO
IN SPIRITV SANCTO
TANQVAM
GENVINO VERAE RELIGIONIS
CHRISTIANAE CRITERIO:

QVAM
SVB AVSPICIIIS DIVINI NVMINIS
PRAESIDE
VIRO SVMMÆ REVERENDO AMPLISSIMO
ET DOCTISSIMO
ADAMO STRVENSEE
S. S. THEOL. PROFESSORE PVBL. EXTRAORDIN. PASTORE
AD AEDÆM B. VLRICI LONGE MERITISS. GYMNASII HALENSIS
SCHOLARCHA GRAVISSIMO NEC NON COLLEGII QVOD IBIDEM
PAVPERVM CVRAM GERIT ADSESSORE
SPECTATISSIMO

PATRONO ET PRAECEPTORE SVO
SVMMÆ PIETATE AETATEM COLENDO
AD DIEM SEPTEMBRIS MDCCLI
H. L. Q. C.
PVBLICO PLACIDOQVE ERVDITORVM EXAMINI SISTET

AUCTOR
VALENT. CHRISTOPHORVS MULLERVS
SANDOA - MAGDEBVRGICVS
S. S. THEOLOGIAE ET PHILOSOPHIAE CVLTOR.

HALAE, IMPRESSVM APVD I. IVST. GEBAVERVM.

VIRIS
REVERENDISSIMO
SVMME REVERENDIS EXCELLENTISSIMIS
ATQVE DOCTISSIMIS
IOANNI ADAMO STEINMETZ
MONASTERII BERGENSIS
ABBATI SVMME VENERABILI
DVCATVS MAGDEBVRGICI
SVPERINTENDENTI GENERALI
VIGILANTISSIMO
SENATVS REGII SANCTIORIS CONSILIARIO
GRAVISSIMO
FAVTORI AC MAECENATI SVO

INTIMAM
TESTATVRVS REVERENTIAM:

NEC MINVS
HENRICO FRIDERICO ABELIO
SEREN. BORVSS. REGI
A CONSILIIIS SACRIS PER DVCATVM
MAGDEBVRGICVM SVMME VENERABILI
TEMPLI CATHEDRALIS QVOD MAGDEBVRGI EST
PASTORI MERITISSIMO

AVVNCVLO SVO
FILIALI PIETATE AC AMORE PROSEQVENDO
PRO PATERNO AMORE CVRA ET INNVMERIS BENEFICIIS
QVIBVS PLVRA AVT MAIORA POST PRAEMATVRVM PARENTIS
OBITVM AB EODEM INDE AB INEVNTE AETATE VIX AC NE
VIX QVIDEM EXSPECTARI POTVISSENT
IN SEMPITERNVM INTIMAE PIETATIS MONVMENTVM:

ET DENIQUE
IOANNI RVDOLPHO NOLTENIO

VETERIS MARCHIAE ET PRIGNITIAE
SVPERINTENDENTI GENERALI
GRAVISSIMO
DIOECESEOS STENDALIENSIS INSPECTORI
MERITISSIMO
PASTORI AD AEDEM B. NICOLAI PRIMARIO
FIDELISSIMO

IN TESSERAM ANIMI SVAVISSIMAM TOT TANTORVMQVE
PER TOT ANNOS COLLATORVM BENEFICIORVM RECORDATIONEM
SVMMAM PIETATE AMORE IMMORTALIBVSQVE DENIQUE
GRATIS RECOLENTIS:

HOC QVICQVID EST SCRIPTIIONIS

CVM ARDENTISSIMO

PROSPERITATIS ET INCOLVMITATIS VOTO

VNA CVM
ENIXISSIMA RERVM SVARVM COMMENDATIONE
SACRV M

D. D. D.

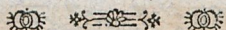
A V C T O R.

Q. D. B. V.

am naturale mortalibus felicitatis est desiderium, idque tam altas in eorundem animis radices agit; vt illud expellere idem sit, ac ipsam animae vim, quae humanam efficit naturam, eradicare ac destruere. Egregie idem felicitatis studium stabiliunt promouentque et lex a summo Numine naturae humanae impressa, et finis, cui beneuola eiusdem sapientia eos ab aeterno designauit. Quae quum ita sint, venerabunda merito mente Patri pariter et Creatori nostro deuotissimas persoluimus grates, quod eiusmodi nobis spiritum prae reliquis entibus finitis concesserit, qui sempiterno eoque flagrantissimo felicitatis suae desiderio feratur. Verum enim vero quotuscumque eorum est, qui stimulis hisce, vt ita dicam, naturae originis eorum bene memor nunquam non digne vtatur? Compertum habemus, quin immo extra omnem dubitationis aleam est positum, hominibus ratione gaudentibus sine viua boni cognitione felicitatis esse non licere, nec satisfieri naturali huic desiderio sine fruitione Dei, supremi boni, quippe quae sola et veram voluptatem, perpetuumque gaudium, in quo felicitas hominum mere consistit, creare potest. O homines felices! O christianos felices nimiumque felices, qui in solo eoque summo hoc bono veram voluptatem, summamque felicitatem suam enixe quaerunt.

Propius haec nos ad scopum, quem nobismet hisce in pagellis fiximus, ducunt. Nos quidem, quotquot Christo, diuino seruatori nostro, nomen dedimus, actuali eaque efficaci religionis nostrae professione ac exercitio ad aeternam nostram salutem in salutifera cum eodem communionem, quae purissima pro nobis exuberat voluptate, adspirare tenemur. Ipsa quoque diuina, quam nos merito gaudemus, religio media salutaria, quorum beneficio voti nostri damnari possumus, largiter subministrat; eadem viam nobis aperit, cui insistentes exoptatissima exquisitissimaque perfundimur voluptate: qua igitur illi tantummodo permulcentur, qui veris religionis Christianae membris iure adnumerari merentur.

Verum iam eheu! quantopere dolendum est, tam multos in praesenti, qua fruimur, veritatis luce a recto aberrare tramite, qui satis temere leuiterque id vnice quasi agere videntur, vt praefulgentibus veritatis radiis studio perquam nefando oculos praecludant. Quot enim pro dolor! nostra praesertim aetate sese mouent, qui, licet religionem non cum veste exuant, eamque tamquam iugum sat graue ac molestum penitus non excutiant, quacunq; tamen vana specie delusi, nubem haud raro pro Iunone amplexantur? quot dein dantur, qui religionem ipsimet sibi fingentes, id sibi sumunt, vt summum rerum humanarum arbitrum erroris culpae temere sustineant? quot denique et hodie in primis reperimus, qui veram religionem prae se ferentes, eandem quouis modo quasi mutilare conantur; quippe qui in religionis exercitio nil nisi iucunda vanaeque voluptati suae blandientia quaerentes, reliqua omnia cane et angue peius fugiunt, eaque quam maxime auersantur.

Quae quum ita sint, operae pretium, nec a temporum, in quae incidimus, ratione alienum fore arbitrati sumus, si in hunc campum vires nostras, quantumuis exiguas, periclitaturi, excurreremus. Quum enim ex Clementissimi Patriae nostrae Patris iussu, cum quo quidem animus noster perquam libenter consentiebat, ob beneficium, quod stipendii vocant, in nos benignissime collatum, studiorum specimen edendum esset; idem, quod in frontispicio sese offert, argumentum, ob praestantiam suauitatemque quandam singularem, nobis in primis arrisit. Interea non eo certe animo operi huic nos accinximus, quasi crederemus, maiori nos demonstrationis vi, quam ab aliis factum est, Religionis Christianae praestantiam probaturos, nostro enim nosmet ipsi pede metimur: sed vt ostendamus, nos inter eos esse, qui firmiter contendunt, religione Christiana praestantius nihil, nihil esse excellentius. Tu quoque, B. L. quicumque pagellas hasce introspicere haud grauaris, probe iamiam noueris, non optime agi cum homine et iuvene, et, quid valeant humeri, quid ferre recusent, primum tentante, opus denique sine villo librorum subsidiiorumque adparatu adeunte, rerum tum affluentia cum grauitate exsuperans quam quod maxime. Aequi igitur bonique consulas hancce, quam Tibi offerimus, opellam, inter continuum laborum, qui in Academiis eos saltem, quorum stadium citra voluntatem nimis artibus limitibus est circumscriptum, mirum quantum premunt, cursum enatam ac elucubratam, et diiudicando voluntatem penitus reicere, spemque plane remittere nolis, est, quod humillime

Te rogamus,

SECTIO I.

SECTIO I. DE GAUDIO IN SPIRITU SANCTO.

§. I.

Quodsi ens immediate praesens repraesentamus, Intuitus
illud *intueri* dicimur. Ergo *cognitio intuitiva* quid?
seu *intuitus entis* est immediata eiusdem praesentis repraesentatio. Tot igitur dantur intuitus species, quot animae distinguimus facultates cognoscitivas. Iam vero ens vel sensibus vel animae ipsi immediate praesens repraesentamus. Prior cognitio intuitiva *sensitiva* seu *externa*, posterior vero *interna* audiet. Haec igitur est repraesentatio entis animae immediate praesentis. Repraesentatio vero quum variis respectu conscientiae, quacum *claritas* eiusdem arcto cohaeret nexu, admittit gradus: Ergo cognitio et hinc cognitio intuitiva eiusque claritas varios gradus agnoscit, ideoque maior intuitus minorem obscurat.

Praesentis cogitatio quia est *sensatio*, ex iis, quae in sphaera adserta sunt, prono fluit alueo, quod quaecumque cognitio intuitiva sensationem includat, id quod et ex ipsa conscientia, quae ab intuitu separari nequit, patet. Hinc ergo cognitio intuitiva interna cum sensationibus internis coniuncta est, quae ex repraesentatione seu interna animae mutatione oriuntur. Externa vero externas seu sensitivas sensationes socias habet. Quaecumque cognitio *vera* audit, si rei conueniens est, seu eandem, prouti est, repraesentat. Ergo cum intuitu

tuitu eadem ratione res se habet; et quoniam intuitus ens immediate praesens repraesentat, non potest non adpetitum vel auersationem excitare, dummodo illud ad statum nostrum referamus; hoc vero *vitam* cognitionis efficit. Ergo cognitio intuitiva est viua, et vita eiusdem varios, vt facile patet, gradus admittit. Omnes praeterea cognitionis vobis species propria animae vi productae *naturales*, quae vero ab illa haud pendent, *supernaturales* audiunt. Operatio vero supernaturalis quum *miraculum* constituat, liquet, quod cognitio et hinc intuitus supernaturalis in relatione ad naturalem miraculum sit, ideoque a solo Deo produci possit.

§. II.

Bonum.

Bonum est, quod statum nostrum perfectionem reddit. Status vero quum sit vel internus, vel externus: bonum internum et externum quid sit patet. Iam toto coelo bonum *verum*, seu quod re vera nos perfectiores reddit, differt a quocunque sic dicto *adparenti*; (per opposit.) et quodlibet bonum prout vel actu eodem iam iam fruimur, vel adhuc expectamus, vel *praesens*, vel *futurum* audit; et hoc prout vel firmiter ac indubitante expectare licet, vel non, vel *certum*, vel *incertum* merito vocamus.

Bonum externum stricte *terrestre*; internum vero strictius sumtum *spirituale* audit, quum latius bonum corporis et animale huc merito referantur. Varii vero quum dantur perfectionis gradus, bonum, quo perfectiores nos reddit, eo maius erit; ideoque bonum verum adparenti, certum incerto, bonum denique internum verum externo adparenti praefendum est. (per princip. prim. I. N.) Praesentis praeterea instituti indoles aliaque rationes haud plane proletariae prohibent, quo minus multi sumus in notionibus hisce vberius explicandis, exque metaphysica altius repetendis; quare in sequenti tractatione, vbi facultas nobis sese offeret, vnum modo alterum addere licebit.

§. III.

Gaudium.

Cognitio intuitiva boni *gaudium* sistit; quod igitur est viua entis immediate praesentis, quod nos perfectiores reddit, repraesentatio (§. I et II), et a voluptate non nisi gradu differt. Hincque gaudium *et sine bono*, quod intuemur, cogitari nequit, eoque maius est, quo maius bonum pro obiecto agnoscit; *et intuitum* necessario requirit, eoque perfectius est, quo clarior, *verior*, et magis *viuus* intuitus adest.

Quod-

Quodcumque ergo gaudium ex perfectione status nostri oritur: (§. II.) Quo perfectior ille redditur, et quo maiorem eiusdem intuitum habemus; gaudium eo maius erit. *Summum ergo gaudium* ex intuitu Entis perfectissimi ad nos relati, seu, quod idem est, summi boni resultat. Omne quoque gaudium cum sensatione iucunda coniunctum est, (per definit.) quae ex intuitu boni vel praesentis vel futuri oritur, dummodo hoc ob certitudinem tanquam immediate praesens repraesentamus. Et denique quodlibet gaudium est vel terrestre, vel spirituale, (§. II.) et hoc vel naturale, vel supernaturale esse potest (§. I.).

§. III.

Spiritus sanctus tertiae Deitatis persona in adplicanda hominibus salute per Christum parta prae reliquis duabus Deitatis personis adpropriative est occupatus. (per Theol. Dogmat.) Iam quum tota gens humana, tristi experientia teste, cui sacra scriptura satis clare adsentitur, in praesenti statu naturali summa miseria prematur, maximaeque corruptelae succumbat, Iob. XIII, 4. Ioan. III, 6: tantum abest, ut eadem salutis huius adplicationis, et communionis cum Deo, quae ab eadem segregari nequit, in eodem statu, quam diu paries ille intergerinus manet, Esaiæ LVIII 2. particeps fieri queat, ut potius mentis mutatio illi tam necessaria sit, quam quod maxime. Haec igitur fundamenti instar, qua reliqua omnia in restauranda ipsorum salute superstrui queant, supponenda est, et Christus, eiusque meritum, tanquam vnicus et maxime necessarius omnis salutis fons, hominibus patefieri, communionisque cum eo, et omnigenae, qua illa exuberat, salutis desiderium in iisdem excitari debet.

Spiritus Sanctus quis?

Confer hac de re *Viri summe Reuerendi D. BAUMGARTEN* Theolog. Moral. §. 45-57 seq.; quem quidem Virum omni elogio maiorem et ego in primis fero in oculis, eidem ob innumera per totum adeo stadii academici cursum in me collata beneficia ad tumbam usque intima pietate, summaque reuerentia quam maxime deuinctus.

§. V.

Quod Spiritus sanctus cum animis hominum in singulari sit relatione, sacrae paginae dilucide docent, ita ut radiis suis praefulgentibus rationis lumen, quae idem ex essentia eius spirituali deriuare al-laboret, obscurare quasi videatur. Claris verbis de eodem adfirmat sacer codex, quod oculos nostros aperiat, eosque illumi-

Spiritus Sanctus operatur in hominibus.

B

net,

net, seu, quodidem est. et status nostri miserrimi atque corrupti, (§. III.) et eximiae, omnique praedicatione maioris salutis, per Christum reparatae, cognitionem intuitiuam supernaturalem in nobis operetur, Ephes. I, 17. 18. 1 Ioan. II, 27. 28. Quin immo omnes operationes, quarum beneficio gratia Dei nobis, nihil tale prorsus merentibus, offertur. eidem tribuuntur Esa. III, 4. 1 Cor. VI, 11; quas quidem ad vnam omnes magnus ille gentium Apostolus summam complectitur 1 Cor. XII, 3. Quae quum ita sint, quam diu auctoritas sacrae scripturae firmo stat talo, quis dubitaret, quin spiritus sanctus in animis hominum mutationes producere possit, ac vere producat?

Possibilitatem actionum vnus spiritus in alterum ratio ex essentia spiritus, quippe qui substantia est intellectualis, ideoque principium actualium determinationum in se continet, vt et ex nexu omnium entium simplicium quodammodo euincere annitur; cui quidem experientia, quae eiusmodi nexum inter animos hominum actu deprehendit clare adsentitur. Nexus vero quum differat, prout ratio, quae in altero connexorum latet, hic, quem *exigitium* vocare liceat, toto coelo differt ab illo, de quo in spho loquimur, qui *effectiuus* audit, et non nisi summo ac perfectissimo spiritui, omnium reliquorum spirituum origini, proprius manet: quia animae humanae in seriem simultaneorum et successiuorum non ita referendae sunt, vt earundem mutationes a coëxistentibus antecedentibusque efficienter pendeant. Quod vero adserta in spho Spiritui sancto haud exclusiue tribuantur, ex ipsa operum attributorum notione facile patet. (per Theol. Dogm.)

§. VI.

Gaudium in
spiritu sancto
quid?

Gaudium in spiritu sancto est boni omnigeni, quod ex merito Christi ad nos relato profluit, intuitiua cognitio a spiritu sancto producta. Vniuersali enim eique perquam miserae hominum forti sine Christo eiusque merito vlla medela adferri nequit (§. III.) Ebr. V, 9. Act. III, 12. Iam vero quum nemo mortalium in statu naturali communiōe cum eo fruatur (per §. cit.): meritum eius ante ad nos referatur necesse est, quam bona, quibus exuberat, intuitiue cognoscere, iisque frui possimus (cf. Theol. Moral. cit. §. 67). Quia igitur in iustificatione, quae genuinam mentis mutationem supponit, veraque fide nititur, (per Theol. Dogmat.) Christus totus eiusque meritum fidei imputa-

putatur ac vere tribuitur: Phil. III, 9. Coloss. II, 6. II. Ergo iustificatione necessario opus est ei, qui bona, quae in Christi merito latent, intueri cupit; deinde, quum homines sibimet ipsi relictis tantum absit, vt miseria hacce emergere possint, vt eandem non solum non agnoscant Jer. III, 13. Apoc. III, 17; sed meliori viae etiam aliunde cognitae cunctis viribus oblucentur Act. VII, 51; et summa denique in spiritualibus coecitate et infirmitate laborent, Psalm LIII, 4. I Cor. II, 9. 14. Ephes. V, 14: Ergo spiritus sanctus summae aequae ac vniuersali huic corruptioni opem ferat, meriti Christi mere gratuiti (Rom. III, 24.) nos participes reddat, et bona, quae in eo latent, intuitui nostro subiciat necesse est. (§. III. et V.) I Cor. II, 10. Hinc ergo definitionis nostrae realitatem satis euicisse videmur. Ex eadem vero aliam deriuare, facillimi foret negotii. Sic e. g. idem gaudium definire possemus per intuitum communionis nostrae cum Deo, ceu summo Bono, quae eandem mentis mutationem, ac meriti Christi ad nos relationem, vi suae ipsius indolis, supponit, Act. XXVI, 18. Ioan. XIV, 6. (cf. Theol. Moral. cit. §. 67 cum schol.) et libr. symbol. in catechismo maiore Part. II. Art. III. pag. 496 edit. Lips. vbi *Lutherus* totus nobiscum consentit: *siquidem, inquit, neque ego neque tu quicquam de Christo scire possemus, aut in eum credere, aut pro Domino consequi, nisi per Euangelii praedicationem Spiritus Sancti opera nobis offerretur, et vltro donaretur.*

Hinc patet, quod gaudium in Spiritu Sancto supernaturalem vim supponat, ideoque propriis viribus humanis earumque contentione produci nequeat; (§. I.) licet easdem omni vtilitate hac in re, praecipue in gaudii huius et duratione et quantitate, carere negemus; porro, quod gaudium hocce non nisi in homine regenerato et iustificato locum habeat; ideoque vere fidelibus proprium sit, et iure meritoque inter iustificationis fructus referatur; (cf. Viri Summe Reuerendi D. BAUMGARTEN Theol. Theol. Part. II. Art. VII. §. 6. et 9.)

Denominatio gaudii huius terminus *εὐχρηστος* est, desumpta ex Rom. XIII, 17, vbi legitur *κατά τὴν Πνευματικὴν ἀγάπην*. Quemadmodum enim adiuncta haec vltima verba ad triplex praecedens nomen, quod excipiunt, merito referimus; ita vocula *ἐν* hoc loco et ordinem in quo coll. 2 Cor. V, 17, et praecipue causam efficientem siue auctorem

rem determinare videtur, Luc. III, 1. coll. Matth. IV, 1. Rom. VIII, 15, quasi dixisset: βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐστὶ καὶ κατὰ ἐν κοινωνίᾳ τοῦ Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἁγίου ἐνεργουμένη; vnde idem gaudium I. Thess. I, 6. vocatur κατὰ τοῦ Πνεύματος ἁγίου.

§. VII.

Origo ac
caussa effici-
ens gaudii in
Sp. S.

Quum gaudium in Spiritu Sancto supernaturali Spiritus Sancti operatione producatur; (per sp̄m̄ praeced.) origo eiusdem mere diuina patet. Enim vero ne eidem illud exclusiue tribuere videamus, licet ex sp̄ho V. contrarium potius adpareat, et praeterea exinde quod gaudium in Spiritu Sancto fructus sit iustificationis adplicatae (per §. VI.) fluat, quod eundem cum iustificatione auctorem, Deum scilicet triumum requirat: (per Theol. Dogmat.) tribus tantummodo verbis vnum alterumue de origine eius hoc loco adferre nobis liceat, vberiorum huius rei expositionem systematibus Theologicis relicturis. Quemadmodum enim gaudium hocce transitiue spectatum, tanquam actionem, vt dicunt, ad extra Deo triuni merito acceptum referimus, Rom. XV, 13: ita speciatim

I. *Pater* auctor huius gaudii est, quippe quem in salutis nostrae oeconomia aeterni illius aequae ac mere gratuiti, de seruandis hominibus, decreti auctorem pie veneramus, Eph. I, 4; qui deinde quoque filium suum vnigenitum, vnicum pacis et gaudii spiritualis restauratorem, in eorundem gratiam misit, quocum ipsemet quidem quaeuis bona a se eos sperare iubet Gal. III, 4. Rom. VIII, 32; Post communioni suae, de qua vnice vere gaudere licet, (§. VI.) eosdem restituere quam maxime allaborat Ephes. I, 3. I Petr. I, 3; et denique tanquam Pater spiritualis, iisdem amicus restitutus, donum hocce supernaturale spiritualibus filiis suis desuper largitur, Jac. I, 17.

II. Nec minus *Filius Dei*, praeterquam quod primum gaudii huius obiectum sit, eiusdem auctori censendus venit. Non enim solum vna cum pace spirituali, illud promeruit Ephes. II, 14. 15. Ebr. XII, 2. Ef. VIII, 6, et ἀσάρετος adhuc illud dare promissit Ef. LXV, 13 seq. sed etiam efficienter illud operatur ac adplicat Ef. LXI, 3. C. LXVI, 13 seq. id quod suauiissima eius vox, quae peccatores, surda conscientiae verbera sentientes, ad meliorem vero frugem redeuntes, quin immo quamplures, quos
summa

summa moestitia oppressos offendebat, bono animo esse iubebat, satis superque testatur Matth. IX, 2. 22. Joan. XVI, 13.

III. *Attributiue* vero et *adpropriatiue Spiritus Sanctus* id ipsum sibi vindicat, vt cum totius salutis nostrae per Christum reparatae adplicatione (§. IV.) gaudium hocce efficaciter coniungat. Quum enim sine Christo eiusque merito, per fidem adplicato, hocce gaudium plane locum non inueniat; Spiritus Sanctus vero Deum, et Christum in primis in nobis glorificet, Rom. V, 5. Joan. XVI, 14, et fidem saluificam in nobis producat, ita vt inde τὸ πνεῦμα τῆς πίστεως vocetur 2 Cor. IV, 13. Ergo eundem primario gaudii huius auctorem vocare licet. Vnde quoque hoc gaudium eidem non nomen suum modo debet: (§. VI.) sed ille ipse in sacris paginis variis denominationibus exinde desumptis insignitur; v. c. ex Pf. XXXXV, 8. facile adparet quod ipse ibidem sub nomine τῆ ψω ψω olei laetitiae veniat; (cf. Act. X, 38. Ebr. I, 9.) nec abs re fecisse videmur, si eo quoque nomen τῆ παραλήτης ex ipsissima seruatoris nostri explicatione retulerimus Joan. XVI, 7. 6. 13. Gal. V, 22.

Digna omnino sunt, quae cum prolatis in spho, eiusque membro II conferuntur verba, quae deprehendimus in oratione Seruatoris sacerdotali Ioan. XVII, 13. ex quibus non solum patet, abitum eiusdem ad Patrem (in eo enim erat Iesus haec effatus, vt viam innumeris calamitatibus obsidam, Gethsemanen versus pro nobis ingrederetur cf. Ioan. XVIII, 1.) et intercessionem efficacem ac meritoriam esse vnicum eumque maxime salutarem gaudii huius fontem, sed in primis verba ista ἡ χαρὴ ἣ ἐμὴ non solum gaudium, quo seruator suos complectitur, quodque de illis intimis gaudet ex medullis, sed etiam obiectum et praecipue causam eiusdem efficientem innuere videntur. (cf. Ioan. XIV, 27.) Easdemque fere preces sacerdotales seruator noster ἄσπετος ad Patrem pro fidelibus suis fudit, Pf. XXXX, 17.

Tertio spho membro calculum quasi adiciunt verba, quae legimus Rom. XV, 13; comma enim adnexum (ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου) quare non ad totum praecedens Apostoli votum referamus, quid obstat, non videmus. Simul vero ex toto spho quisque facile intelliget, non esse in nobis quidpiam, quod vel gaudium istud producere, vel Deum movere possit, vt dono hoc ἀνεύκαλῆτω nos impertiatur, sed meram potius eamque aeternam in nos, nihil proflus tale promeritos, Dei gratiam hac in re omne plane punctum ferre. Luc. I, 47. 77. 78.

§. VIII.

Ordo salutis in quo gaudium in Sp. S. producitur VI.) Deumque ipsum auctorem requirit, (§. VII.) hic vero et in regno gratiae secundum ordinem quendam, quem sibi ipse imperat, ac mediate nobiscum agit, id quod et sapientiae suae perquam est consentaneum, (per Theol. natural.) et luculenter sacra scriptura confirmat: *Ergo vniuersalis ille salutis ordo et hoc loco in censum venit*, qui videre est Aët. XXVI, 18. C. XX, 21; et hinc salutaris illa *μετάνοια* mentisque mutatio, in qua secundum Apologiam Art. IV. p. 125 fides existit, perquam est necessaria, si gaudii huius supernaturalis compotes fieri cupimus, id quod ex §pho VI. coll. Marc. I, 15: Joh. III, 5. cum Rom. XIV, 17. fatis clare adparet. Nam et hic valet:

Sincerum est nisi vas, quodcumque infundis, acefcit.

Et hinc ergo patet, meram Dei gratiam eamque conuertentem, seu medicinalem necessario requiri, si gaudium hoc in nobis produci debet, quae, licet a gratia iustificante seu morali, quae hic quoque in censum venit, vere differat, cum illa arcto tamen nexu non potest non coniungi, praesertim quum in Deo vnam eandemque virtutem constituent. Scopus, quem nobis fiximus, vltiorem ordinis huius disquisitionem iam iam interdicit, cf. D. Buddei Institut. Vheol. Dogmat. Cap. III, §. 29 sq. Hoc tantum adhuc addere liceat, quod nimirum, licet gaudium hocce supernaturale in relatione ad mutationes regni naturae miraculum Dei requirat, in regno gratiae longe aliter sese habeat, cf. Theol. Moral. saep. cit. §. 65 fin.

Mirum quantum, id quod facile adparet, haec quam requirimus, *μετάνοια*, quamque sacer codex haud raro respicit, si tristitiae illius salutaris a gaudio hoc dulcissimo excipiendae mentionem facit Ef. LXI, 3, 10. 11. Pf. LI, 10. 14. cf. Ioann. XVI, 20. 2 Cor. VII, 10. 11. differt et a philosophica illa sic dicta conuersione, quo homo, communionem cum Deo anhelans, propriis viribus eandem consequi studet, quippe quod studium nimium sui ipsius amorem, nilque nisi imbecillitatis, ac mortis spiritualis ignorantiam prodit; et a fanaticorum conuersione, ad Stoicorum sic dictam *ἀπάθεια* et *ἀναισθησίω* proxime referenda, qui scilicet animae facultates non emendare, sed per excitatum lumen internum, quod sibi met ipsi fingunt, potius coërcere ac suppressere, quam emendare allaborant; quod quum sit contra animae humanae naturam, absurditas eiusdem ex principiis psychologicis iam patet; et ab istorum denique mutilata, vt ita dicam, conuersione, qui veram eius indolem a Deo praescri-

ptam

ptam fatis proterue peruertunt, dum legis fulmina, doloresque infernales, qui, vt Lutherus ait, per eandem excitantur, perhorrescentes, ex Euangelio solo eiusque solamine veram μετάνοιαν profluere temere sibi persuadent; quo de postremo momento pluribus conferatur Dissert. sub Praesidio Viri S. V. D. BAVMGARTEN a M. Bruhn habita: de variis modis abutendi Euangelio.

§. IX.

Media, quibus Spiritus Sanctus in producendo hoc gaudio vitur (§. VIII.) ex parte sui sunt Verbum Dei et Sacramenta.

Media ex parte Dei.

Per verbum Dei hoc loco *Euangelium*, idque exclusiue intelligimus, licet tantum absit, vt legis vsum in antecedenti opere conuersionis plane reiiciamus, vt eam ibidem valde necessariam esse, contra aduersarios fortiter adfirmemus. (p. proxime anteced.) Lex enim non iustificat, sed euangelio hoc proprium manet Rom. III, 21. 28. cf. Apolog. Art. II. p. 66. 67. Ergo per Euangelium modo bona, quae Christus restituit, ad nos referuntur, quo et ipsa Spiritus Sancti collatio pertinet Gal. III, 14. 2 Tim. I, 10. Quippe quod *et meritum Christi*, Deique gratiam exinde profluentem nobis declarat, 2 Cor. V, 18. 19; *et viam*, qua illius participes reddi possumus, quae fidem nimirum, ex Euangelio oriundam, complectitur Joan. XVII, 20. Rom. X, 17. 16. aperit; *et bona denique omnia*, quae ex vnione cum Deo in nos redundant, continet Col. II, 2. 3, eaque cum ipso gaudio hoc spiritali, in cuius gratiam nimirum datum est, 1 Joh I, 4, nobis suauissime delineat ac adplicat, id quod denominationes, quibus insignitur, egregiae facile euincunt. 2 Cor. V, 19. Eph. VI, 15. Ergo Euangelium eas, quas ei tribuimus, partes optime sustinet.

Ad *sacramenta* quod attinet: ope *baptismi* in vnionem cum Deo suscipimur, id quod verba *εις τὸ ὄνομα* etc. Matth. XXVIII, 19. fatis aperte indicant; in primis vero in eodem induimus Christum Gal. III, 27. i. e. vt B. Lutherus rite explicat, cum Christo iustitiam eius omnemque salutem recuperamus. Ideoque baptismus sacra scriptura teste *ἐπερώτημα ἀγαθῆς συνειδήσεως εἰς Θεόν* audit, 1 Pet. III, 21, et ex hoc effectu ad gaudium in Spiritu Sancto producendum mirifice facit. *In sacra coena* cum Christo, in cuius communionem pax, iustitia et gaudium floret, intime vnimur, 1 Cor. X, 16; et quemadmodum gaudium hoc spirituale in baptis-

mo

mo fundatur; ita in sacra coena idem magis confirmatur ac auge-
tur. Ergo vtrumque sacramentum salutare gaudii huius produ-
cendi medium esse merito adfirmamus.

Quicumque ergo media ista plane reiicit, vel iisdem non eo, quo
debet, modo utitur, gaudium in Spiritu Sancto modo ordinario
consequi nequit. Verum enim vero quum haec sint media ordina-
ria, Deum alio modo inculpabilem eorum defectum compensare,
aut extraordinarie absque illis mediis hocce gaudium hominibus con-
ferre posse, minime negamus. Quod enim Deus ad media, qui-
bus nos alligauit, non sit adstrictus, docet exemplum Ioannis Ba-
ptistae Luc. I, 41. cum reliquis fidei heroibus in V. T., quibus gau-
dium in Spiritu Sancto denegare, nimis temerarium foret.

§. X.

Ex parte
hominis.

*Ex parte hominis fides saluifica palmarium gaudii huius ac-
quirendi medium est*; id quod ex ipsa fidei natura facile patet.
Illa enim quum sit fiducialis assensus in merito Christi, et per
Christum in Deo repositus, supponit viam omnigeni boni,
quod in Christo et per Christum in Deo nobis aperitur, cogni-
tionem, Ef. LIII, 11. Joan. XVII, 3. Phil. III, 8. 10. Intimam
deinde complectitur de diuinis promissionibus conuictionem, cui
quidem firmus assensus, ardensque desiderium bonorum, qui-
bus promissiones exuberant, fruendorum respondet, Ebr. XI,
2. Accedit denique viua fiducia in Deo reposita, quam fides stri-
ctissimo significato comprehendit Phil. III, 9, quae in ipsa bono-
rum ab eodem expectatione consistit, et manus instar, seu vt
ἔργον λαπτρὸν Christum cum omnibus ab ipso partis bonis arri-
pit, suumque plane reddit, id quod Paulus 1 Tim. VI, 12 indi-
gitare videtur. Quae quidem naturae fidei resolutio, praeser-
tim si perpenderit, fidem eandem cum gaudio in Sp. Sancto
originem habere (§. VII.) 1 Cor. XII, 3. 2 Cor. IV, 13, facile
euiectum dabit, singulas eius partes ad hoc producendum nimum
quantum conferre, eoque magis nobis hoc loco breuioribus esse
licebit. cf. M. Chemnitii Loc. Theol. part. II. p. 251. item Hol-
latz Exam. Theol. Part. III. p. 1180 seq. recent. edit.

Et hoc modo theorema hocce resolui potest: Fides quia est causa
instrumentalis, applicatoria et adprehensiuua iustificationis, (per Theol.
Dogm.) gaudium in Spiritu Sancto vero eiusdem fructus: (§. VI.)
Ergo firmo denuo stat talo, quod gaudium in Spiritu Sancto salu-
taris sit fidei fructus. Consentit Apologia Art. II, p. 97: *Fides in
corde*

corde parit pacem, gaudium, et vitam aeternam. Non vero quaecumque fides imaginaria, id quod facile patet, eas, quas in s̄pho euicimus, partes sustinebit, quippe quae verae fidei saluificae propriae manent, illaque eo magis improbanda venit, si non eo, quod in s̄pho VIII. exposuimus, fundamento innititur. Veram autem fidem eosdem, quos singulae eiusdem partes admittunt gradus, agnoscere debere, liquet.

Quum gaudium, quod disputamus, salutaris sit fidei fructus, tuto adfirmare licet: Vbi gaudium in Spiritu sancto vere deprehenditur, ibi est vera fides. Caue vero hanc propositionem vniuersaliter adfirmantem simpliciter, vt Logici aiunt, conuertas, hoc modo: Vbi eundem vera fides est, ibi est gaudium in Spiritu Sancto, id quod regulis logicis de conuersione propositionum e diametro contrarietur. Quod fides mortua hic plane non in censum veniat, ex adfertis s̄phi per se patet. Enim vero et fides vera ac saluifica variis vicissitudinibus obnoxia est, quae *vel* a studio nostro in gratia, quam Deo acceptam referre debemus, rite adplicanda, *vel* a sola sapientia diuina pendent, ita vt causas eorum inuestigare nobis non datum sit. In primis igitur, canonis illius triti bene memores, gradus rem non variare, in sententiam M. Chemnitii inus, qui Loc. Theol. Part. II, pag. 252: *de fide*, inquit, *non est statuendum ex sensu gaudii spiritualis, quia ille gradus sequitur fidem, non est de essentia fidei, et Deus sensum illum pacis credentibus saepe subtrahit.* Quae quum ita sint, *paupertas spiritualis*, qua animus in viuo miseriae suae sensu gratia diuina plane indignum se cognoscit, et salute sua in solo Christi merito reposita, Dei in misericordia tacitus acquiescit, itidem veram fidem sibi vindicat, id quod inde liquet; quia *et* fidei definitio, in s̄pho allata, qua notas essentiales in eam quadrat; et eadem cum eo, qui gaudio in Spiritu Sancto fruitur, bona, quae scilicet in Christo tanquam centro confluunt, arripit Pf. LXX, 26. 2 Cor. XII, 9; *et* quia Christus denique, optimus veritatis testis salutem illi in primis tribuit, Matth. V, 3. Ergo praecipuum, quod gaudium in Spiritu Sancto et paupertatem spiritualem intercedit, discrimen in eo consistit, vt in hac intuitus labis spiritualis clarior ac fortior sit, quam intuitus bonorum, quae in Christo latent, ideoque ille hunc quodammodo obscurat atque infirmit (§. III.). Ergo et hinc patet, quam oppido illi errent, qui vel fidem veram in sensationibus internis mere iucundis ponunt, vel earum continuam in credentibus praesentiam requirunt. Tantum vero abest, vt nosmet fidem in s̄pho exclusiue allegemus, vt potius, nisi propositi limites breuiores nos esse iuberent, media ex parte nostri secundaria ulterius persequeremur. Tribus igitur tantummodo verbis vnicum adhuc

C

huc

huc indicamus, nimirum *preces*. Seruator enim ipse huius rei ergo discipulos suos ad preces, easque praecipue in paupertate spirituali fusas, id quod verbum *arbitrio*, quod in primis de mendicis usurpatur, indicare videtur, excitat Ioan. XVI, 24; et in optima illa orationis formula, quam iisdem Matth. VI, 10 dedit, disertis verbis orare iubet: *adueniat regnum tuum*; id quod ex Pauli interpretatione et gaudium in Spiritu Sancto comprehendit Rom. XIV, 17. Accedit denique exemplum Davidis, qui Ps. LI, 14 preces ad Deum supplex fundens: *Redde mihi*, inquit, *gaudium ex salute tua, cum Spiritu Sancto* v. 13. ablatum.

§. XI.

Subiectum
quod.

Haud abs re facere videmur, si breuitati licet inseruientes ex §§. proxime praeced: gaudii huius supernaturalis *subiectum* deriuemus, idque, vt a *subiecto quo* eo melius distinguamus, cum scholasticis *subiectum quod* adpellare licebit. Gaudii nimirum in Spiritu Sancto non capaces solum sunt, sed in statu quoque ordinario, saltem qua fundamentum, participes fiunt omnes ac soli, qui in ordine salutis, a Deo praescripto, veram in Christum fidem consequuti, per eandem iustificati sunt; Ps. LXVIII, 4. Ps. LXIV, 4. Ps. XL, 17. Ps. XXXII, 11. Ef. LXIII, 10. 1 Thef. V, 16. coll. 5. licet actu iisdem illud haud continuo, praesertim in statu extraordinario sentiant; qui sensus tamen vel plane, praecipue si gaudium hocce strictius, vel qua maiorem aliquem gradum, id quod infra parebit, haud sumferis, vel diutius vi qualitatis subiectiuae cessare potest Ioan. XVI, 20. Ideoque et huc referendi sunt, nec penitus excludi debent *homines tentati*, qui sub viua defectuum ac infirmitatum suarum cognitione ingemiscunt, maximeque anguntur Ef. LXI, 3; quia *primum* veram habent fidem, id quod flagrans desiderium, quo in Christum, qui gratiae suae sensum ipsis subtraxit, feruntur, (§. X.) Ef. XXXVIII, 13 seq. satis declarat, ergo et iustitia Christi, et fructus iustitiae plane deesse nequeunt Ef. XXXII, 17; *Deinde* quia Christus singulari modo iis praesens esse, gratiaque sua eos permulcere promissit Ef. LVII, 15. C. LXVI, 2. Ps. XXXX, 19. Matth. XI, 28. Ergo in eodem gaudio quoque hoc spirituali fruuntur; et quia Spiritus Sanctus *denique* singulari modo in iis operatur, id quod ipsi eorum gemitus satis superque probant Rom. VIII, 26. *Actu* vero illud sentiunt, in quibus Spiritus Sanctus intuitiuam omnigeni boni,

boni, quod in Christi merito deprehenditur, promouet cognitionem, et qui ideo in Christo omnis salutis genere vere fruuntur. Ef. XXXV, 24.

Ipsi igitur fidei desertores, seu apostatae, quam diu in statu gratiae perseverant, merito huc referuntur, Ebr. VI, 4 seq. Praeterea vero ex iis, quae attulimus, fluit, quod fideles V. T. gaudio hoc excludere, idque praerogatiuam solis, qui noua Christi oeconomia fruuntur, propriam autumare, nefas foret, quum iisdem nec fidem in Messiam, nec iustificationem denegare queamus, et testimonia satis clara in eadem scripturae sacrae parte idem illud satis superque comprobent, ex quorum ingenti numero vnicum Psalmum XXIII allegasse sufficiet; quamuis ceteris paribus fideles N. T. maiori gaudii huius gradu perfrui posse, haud diffiteamur. Idem, quod de prioribus adfirmauimus, de infantibus pro receptiuitate subiectiua contendere licet; vtrumque vero fufius probare propositi limites haud permittunt.

Insimul hisce cum adsertis coniungere liceat *subiectum*, vt aiunt, quo, quod quidem *primario* est spiritus hominis vere credentis, seu anima rationalis, id quod ex gaudii ipsius natura (§. VI.) Luc. I, 47. Ef. LXI, 10. adparet. *Secundario* vero et corpus ob immediatum cum anima consensum, intimamque harmoniam plane excludi nequit, quamuis non semper, sed raro sensationes hae sensitivae iucundae cum gaudio hoc spirituali connexae sint, Pf. LXXXIV, 3. 1 Pet. 1, 8. Vtrumque haud abs re coniunctum videtur in Pf. XXXII, 11, vbi גִּיל Ebraeis idem quod ἀγαλλιάσθαι Graecis esse videtur.

§. XII.

Gaudium in Spiritu Sancto, vt ex §pho VI. facile adparet, *vel transitivae, vel intransitivae* considerari potest; nosmet postea *Bona, de quibus gaudemus.* iam iam magis spectamus.

Gaudium, quodcumque sit, sine bono, quod intuemur, cogitari nequit. (§. III.) Ergo et gaudium in Spiritu Sancto. Bona, quae hic in censum veniunt, summa quidem et maxima in merito Christi tanquam centro confluunt. (§. VI.) Eadem vero paulo vberius exponere superuacaneum haud arbitramur.

Primum igitur locum hic obtinet Deus ipse per Christi expiationem nobiscum reconciliatus Ef. XXVI, 8. Pf. XXXVII, 4. Quem quidem licet merito tanquam summum bonum veneremur: (per theol. natural.) cf. Pf. LXXIII, 25 seq. fauore tamen ipsius gratioso

sine Christi merito ad nos relato frui nequimus. (§. III.) Ex vnione vero cum eodem, per mediatorem restituta, incima bonorum, quibus abundat, communio resultat, 2 Cor. VI, 16;

Deinde in primis Christus ipse eiusque satisfactio vicaria huc referri debet, ex quo salutiferi fontis instar Es. XII, 3 reliqua bona ad vnum omnia deriuare licet Es. LXI. 10. Luc. 1, 47; vnde Psaltes facer Ps. LI, 14. gaudium ex salute tua scl. oriundum commemorat, quod LXX. Interpretes recte τὴν ἀγαλλίαν τῆ σωτηρίας ἡμῶν reddunt.

Denique autem ipsa innumera, quae ex nostra cum Christo communiōne largiter prosuunt, bona huc spectant, quae et ad hanc et ad futurum vitam latissime sese porrigunt.

Immensus nobis hic ingrediendus esset campus, si fufius ea modo, quae verbis exprimere fas est, quaeque Antistites facti graphice depingunt, explicare vellemus. Vnum igitur alterumue palmarium bonum leuiter tantum attingere sufficiet, et tunc merito huc referimus, *et* pacem cum Deo, quam si subiectiue spectaueris, sub gaudio in Spiritu Sancto latius sumto omni iure complecti licet; quamuis si ab hoc strictius sumto eam distingueri placeat, illam definiamus, quod sit intuitiua cognitio nostrae cum Deo per Christum factae reconciliationis Es. LXI, 10. Coloff. I, 10; cum qua pax in Deo, siue pax conscientiae, Matth. XI, 29. arcte est connexa; ex hac vero gaudium in Spiritu Sancto quasi prosluit, ita vt gradu ab eadem tantum hoc differre videatur; *et* adoptionem diuinam, seu specialissimam Dei ad nos relationem restitutam Ephes. I, 5, Gal. IV, 5, cum qua quidem ius aeternae salutis hereditarium proxime cohaeret Rom. VIII, 17; *et* collationem Spiritus Sancti eiusque operationum ad salutem nostram maxime necessariorum, quarum partim conscientia iam iam fruimur, partim eas a Seruatore nostro ex promissis suis expectare licet Joel III, 1. Eph. I, 13. Apoc. I, 8; *et* imaginis diuinæ restitutionem ac renouationem Ephes. IV, 24. Luc. X, 20; *et*, vt paucis denique multa complectar, omnium diuinarum promissionum, quae per Christum canalis instar in nos prosuunt, complementum Ps. XXIII, 1. Ephes. I, 3. Es. XXXV, 24. 2 Cor. I, 20.

Egre-

Egregia haec bona, animae intuitui patentia, quin gaudium dulcissimum creare possent, quis dubitaret? Verum enim vero nouum quasi lumen oboritur, dulcedinemque antecedente longe maiorem suauioremq; iidem vere in Sp. Sancto gauissi perferunt, si ipsis eodem superiore spiritu adflatis, innumera aequae ac aeternae bona, quae olim eos manent, mente in hac iam iam vita praecipere licet Pf. XVI, 11. Pf. XVII, 15. Ea enim fidei est indoles, vt eiusmodi bona futura quidem, attamen ex promissionibus diuinis certissima sensu quasi anticipet, iisque praesentium instar maxima cum voluptate perfruatur (§. III.) Ebr. XI, 1. Id quod egregium Pauli effatum 2 Tim. III, 8. satis declarat, qui de corona futura capiti quasi iam iam imposita laetabundus gloriabatur cf. 1 Tim. 6, 12. Viua praeterea spes, fidus fidei comes Ebr. XI, 1. genuinis Christi asseclis in tenebris vel spississimis, mediaque in via multifariis molestiis obsita, locum quasi e longinquo conspiciendum praebet, qui fessis refrigerium promittit, gaudiiq; quod hisce in terris vere quidem, non vero maximo gradu percipiunt, pollicetur complementum. O praecleara aeternaque et incomparabilia bona, quae omnia singulaque ex solo Christi merito in nos profluunt!

Quo maiora bona intuemur, eo maius gaudium exinde resultat. (§. III.) Bonis vero hic enumeratis in hac vita quis sibi fingeret maiora? (cf. §. II. vbi indoles eorum facile patebit.) Satura igitur animi lance cum bonis in sp̄ho allatis quotusquisque aequus rei arbiter contendat, quae ad bona externa vera quidem referri possunt, si modo maioris boni iacturam haud inferant, vbi nimirum ad adparentia merito referuntur; (§. II.) v. c. diuitias, honores, voluptates mundanas, et id furturis alia, quae nec sempiterna sunt, nec animum nostrum, qui teste experientia, et sacra scriptura entis infiniti desiderio tenetur, vere recreare possunt: et facile concedet, gaudium in Spiritu Sancto respectu objecti, ceteris paribus, cui-cunque gaudio palmam praeripere, eademque bona externa, si in collisione cum iis, quae in sp̄ho allegauimus, fuerint, nauici floecique esse pendenda, iisque extensue, protensue ac intensue maioribus merito postponi debere.

§. XIII.

Gaudium in Spiritu Sancto requirit cognitionem intuitiuam. Forma gaudii (§. XIII.) Bonis enim istis omni elogio maioribus (§. XII.) quod dicitur in Spiritu Sancto.

modo gaudere possemus, nisi eorundem ad nos relationem intueremur? Liceat ergo nobis et hac de re paucis quidem adhuc differere, breuitatis, multis nobis iamiam nominibus commendabilis, neutiquam immemoribus. Quemadmodum bona, quae in Christi merito latent, per solam fidem ad nos referuntur; ita quoque Spiritus sanctus per fidem bona supra allata intuitui nostro subiicit. (§. X. VI.) Ergo intuitus huius indoles ex ipsa fidei natura iure meritoque deriuari potest. Iam vero fides *primum* originem mere supernaturalem requirit (per §. cit.) Col. II, 12. Ergo et intuitus hicce eandem supponit, et hinc est *supernaturalis*; *deinde* fidei cognitio supernaturalis cum conscientia omnino coniuncta esse debet: (per Theol. Dogm.) Ergo est *clara*. (§. I.) Ergo et intuitus hicce *clarus* est. *Post* cognitio fidei clara, quatenus supernaturalis est, *pura* esse debet, seu heterogeneas repraesentationes admixtas non habet (per defin.): Ergo et intuitus, quem disputamus, *purus* est, prauasque nequaquam cupiditates socias agnoscit. Et quum fides in res, quae sensus strictè dictos incurrunt, vi naturae suae (§. X.) minime cadat, ideoque sensationes modo internas, easque ne iucundas quidem semper admittat, (per §. cit.) sensationes sensitiuae eaeque iucundae cum eadem necessario non sunt coniunctae; quamuis lubenter concedamus, quod res, quam per fidem adprehendimus, interdum eiusmodi mutationes in anima producere possit, quae sensitiua adeo sensatione capaces sint. Ergo eodem modo cum intuitu, de quo loquimur, res sese habere debet. *Tum* cognitio fidei supernaturalis, qua talis, *vera* esse debet: (§. I.) Ergo et intuitui huic veritatem merito tribuimus. *Porro* fidei adensus *certus*, seu cum veritatis conscientia (per defin.) est coniunctus: (§. X.) Ergo et intuitus hicce *certus* esse debet, hancque certitudinem praeter grauissimas Christi, quin et Dei ipsius verissimi de eximio suo amore paternoque fauore contestationes Hof. I, 7. C. XIII, 5. Ezech. XXXIII, 18. 2 Cor. VI, 17 seq. mirifice promouet interna vere credentium oblatione per Spiritum Sanctum Ephes. I, 13, qui ipsis tanquam arrha promissionum diuinarum datus est. Quare non mirum est, cur fides ipsa tam praeclaris nominibus in sacris paginis insigniatur, quae hanc eius certitudinem in primis eunt comprobatur; ita eandem vocant *ἐπίστασις* Ebr. XI, 1, *πίστις* *φωρίαν*

Φορίαν Rom. III, 21, Ebr. X, 22, πεποίθησιν Rom. VIII, 38; quae quidem omnia ad intuitum hunc eiusque certitudinem efficiendam mirifice facere ex antecedentibus liquet. Nosmet vero in explicando harum locutionum pondere prolixiores esse prohibemur, quare vberiores earundem dilucidationem desiderantes ad M. Chemnit. Loc. Theol. Part. II. pag. 256, et Hollatz. Exam. Theolog. Part. IV. Sect. II. pag. 1180 seq. relegamus. *Præterea* quum fides intimam, eamque efficacem fiduciam, in Christo repositam, comprehendat, ideoque et in voluntate se exerat (cf. Hollatz loc. cit.) in nuda cognitione, vel sensatione transitoria consistere nequit: Ergo et intuitus, de quo differimus, easdem fidei notas agnoscit, id quod ipsorum bonorum indoles (§. XII.) quae vera sunt, ideoque veram constantemque voluptatem creant, confirmat, quin immo sacra scriptura locutionibus ex sensitiva cognitione depromptis innuere videtur Pf. XXXIII, 9. Pf. XXXVI, 8. 9. Ef. LXV, 13. 14. C. LXVI, 10. 11. Fides vera *denique* in mediis cruciatibus externisque calamitatibus firma manet, in iisque eo clarior ac praestantior fulget 1 Pet. I, 6. 7. 2 Thess. I, 3. 7: Ergo et idem intuitus, de quo agimus, in iisdem afflictionibus minime concidit, sed tum demum ob constantiam ab imaginario distinguitur 1 Pet. IV. 13. Matth. V. 12. 2 Cor. VIII, 2. Vera fides *tandem* ex natura sua sine vita concipi nequit (§. X.) Jac. II. 20. Ergo et intuitus, quem hic innuimus, *viuis* sit necessæ est. Pf. CXIX, 32. 88. Pf. LXXXIII, 28. Nehem. VIII, 10.

Præterea ex inde alueo fluunt gaudii in Spiritu Sancto characteres ac qualitates. (per defin.) Gaudium ergo in Spiritu Sancto est *primum* mere *supernaturale*, ideoque simul cum intimo indignitatis sensu, mentisque humilitate, ac summa in Deum reverentia coniunctum, Pf. II, 11; *deinde clarum*, licet, claritatis huius maxime diversos pro capacitate subiecti gradus dari, libenter concedamus; *post purum*, ideoque præterquam quod animae vires solas, effectiue consideratas excludat, (per anteced.) sensationes internas easque incundas semper quidem requirit, externas vero seu sensitivas non nisi sub conditione in sphaera allata admittere potest, quae igitur cum gaudio in Spiritu Sancto adeo necessario non sunt coniunctae, ut ab eodem, id quod nonnulli fabulantur, segregari nequeant; *porro verum ac certum*, quin immo tam certum quam quod certissimum; *tum veram ac constantem voluptatem creat*, quam quidem respectu

bono-

bonorum, quae in fruitione Dei nobiscum communicantur, vt et respectu promissionum diuinarum Ef. XXX, 10. *aeternam* vocare licet, quamuis respectu formae gaudium, quo hac in vita fruimur, ab eo, quod in futura nos manet, differre facile pateat ex 2 Cor. V, 7; *denique* gaudium hoc spirituale in mediis calamitatibus externis, quae coronam eo certiore reddunt splendidioremque, firmum manet; et *tandem* vita pollet, eiusque efficaciam in studio sanctitatis nunquam non demonstrat. Facile simul ex iis, quos attulimus, characteribus cuique adparebit, quantum gaudium in Spiritu Sancto differat a voluptate hominum ψυχικῶν, seu vt optimus Poeta inquit, a malo mentis gaudio; vt et a tranquillitate naturali, de qua quidem *Seneca* multum gloriatur, licet vana modo persuasione, nullo vero firmo fundamento nitatur, ideoque fallax sit ac momentanea; (vid. Liber ipsius de tranquill. animi Cap. II.) quin immo ab omni adfectu impuro distet, qui tantum abest, vt vera fide nitatur, et sanctitatis studium promoueat, vt mera potius imaginatione fundatus securitati carnali ansam praebeat tristissimam.

Eandem, quam huc vsque perferutati sumus, gaudii in Spiritu Sancto indolem, duobus adhuc sacrae scripturae dictis confirmare liceat, ex quibus tam obiectum, quam vera eiusdem forma, praesertim quum vocum pondus paullo penitus considerauerimus, luce meridiana clarius refulget. *Vnum* exstat Ef. LXI, 10, vbi vates facer ecclesiam N. T. in Christo intime exultantem (id quod ex nexu adhibitisque locutionibus patet) ob oculos nobis ponit, egregium eiusdem encomium satis distincte praecinens, *Alterum* deprehendimus 1 Pet. I, 6, 8, ubi gaudii huius obiectum distinctius adhuc explanatur, praesertim si cum Ioan. Gerhardo in Comment. in hanc Epist. aliisque haud infimi subfellii exegetis, voces ἐν ᾧ non ad proximam antecedens vocabulum solum, sed ad totum praecedentis membri complexum, vbi Apostolus singulatim eximia, quae in hac vita credentibus obtingunt, gratiae diuinae beneficia, pluribus enumerauerat, retulerimus. Formam eiusdem vero vocibus adhibitis ita declarat, vt cum explicatione nostra omnimode consentire videatur. Et hoc denique optimo iure saluaque veritate idem gaudium coronidis instar duobus elogiis prosequitur, vbi illud vocat χαρὰν ἐν ἐκθέλειαν καὶ δόξασ μνην, quibus Ioannes 1 Epist. I, 4 addit περὶ πληρωμένην; vnde simul affirmare licet, quod illi, qui gaudio hoc perfruuntur, verum eumque haud adeo minorem aeternae salutis sensum anticipent.

§. XIII.

Gradus et
fructus gau-
dii in Sp. S.

Fides vera varios per singulas partes suas gradus admittit.
(§. X.) Ergo et intuitus supernaturalis, de quo hic agere ani-
mus

maus est, et hinc gaudium in Spiritu Sancto eosdem pro gradu maioris vel minoris et conuictionis, et plurium vel pauciorum bonorum claritatis, et constantiae, et vitae etc. (§. XIII.) agnoscere debet, qui ab iisdem, quas supra allegauimus, (§. X.) causis dependent. *Media* vero quibus intuitus huius augmentum obtineri potest, eadem sunt, quibus prima eiusdem origo debetur. (§. IX. X.)

Aequè bene cum praecedente tractatione praestantissimos gaudii huius *effectus*, *fructusque* iucundissimos connectere licebit, quippe qui simul tanquam legitima eiusdem criteria late dicta adhiberi possunt, quoniam illorum ope idem a quocunque imaginario adfectu discernere valemus. Non sumus vero longiores in iis fructibus recensendis, qui ex gaudii huius qualitatibus (§. XIII.) per se patent, sed eos tantummodo tribus verbis adhuc in medium proferre animus est, quos ex eiusdem indole tuto deriuare licet. Ideoque merito huc referimus

I. Summam mentis tranquillitatem et acquiescentiam; quas enim quum in absentia dominantis taedii, ac ingratarum sensationum consistit, non potest non ex gaudio hoc profuere (§. VI.) Rom. VIII, 31. seq. nam et de praesenti et futura salute sua intime conuictum, non est, quod anxium et inquietum reddere possit 2. Tim. I, 12; ideoque et ex hoc fundamento pacem conscientiae brabeutae officio in cordibus regenitorum fungi, cum Paulo ex Coloss. III, 12. adfirmamus. Qua quidem in tranquillitate continuae summi Numinis laudes eo suauiores dulcioresque personant, gratesque ei offeruntur haud interruptae pro innumeris gratiae suae beneficiis, quae cum hoc gaudio artissime cohaerent (§. VI.) Ps. CIII, i. 5.

II. Abnegatio mundi omniumque bonorum adparentium Phil. III, 8. i. Joh. V, 4. intuitus enim bonorum, quae in Deo nobis sese offerunt, (§. XII.) illorum intuitum facile obscurat, vt qui semel de iis degustauerit, facile explodat omnem aliam laetandi materiam, cuius fruitio felle quasi suffusa est. Arcto cum hac vinculo cohaeret.

III. Amor Dei intensissimus. Quum enim amor studium ex alicuius perfectionibus voluptatem capiendi, complectatur, quae igitur ad nos relatae esse debent; in gaudii huius fruitione ve-

ro Deus, et omnia, quae in Deo sunt, quam intime ad nos referantur: (§. VI, XII.) Ergo amor Dei merito huc refertur. Hinc fluit vt

III. Animus in Spiritu Sancto vere gaudens nunquam non coelum versus dirigatur Coloss. III, 1. seq. Phil. III, 14; seu dominantia aeternae salutis desiderio feratur, quod quidem non potest non sempiternam eiusdem recordationem renouare. Idem animus.

V. Denique maximas calamitates resque asperrimas summa patientia firmoque pectore perfert, et tacito desiderio mortem praefolat; quoniam persuasum habet. non vitae finem esse, sed beatiae immortalitatis initium, non perpetuum interitum, sed transitum ex hoc mundo ad Patrem. Phil. I, 21. 23. Luc. II, 19. 2. Cor. X, 10. Idem testantur innumeris veritatis testes, qui gaudio hoc perfusi, inter media iubila cum sanguine vitam posuerunt, eoque ipso doctrinae, quam profitebantur, diuinam originem egregie iure obsignatum.

Ad gaudii in Spiritu Sancto fructus et omnes illi merito referuntur, qui verae fidei alias proprii iudicantur, ideoque in primis et *περὶ τῆς ἀγάπης* Eph. III, 12; quae re vera quidem differunt, ambae tamen arcto quodam vinculo cohaerent, praesertim eminentiori quodam gradu inspectatae, ad legitimos gaudii huius fructus, et hinc criteria iure pertinent, quamuis soli illi propria haud esse videantur. Nihil vero secius, quam criterium eiusque valor ex sufficientia ad finem diiudicandus sit, gaudium in Spiritu Sancto vero cum fide quam arctissime sit connexum; (§. XIII. sequitur, vt criteria allata fini huic praeposito sufficere queant, idque in primis, si diuersi eorundem gradus in censum vocentur.

§. XV.

Cantelae
quaedam ne-
cessariae.

Consultum videtur, vt ante, quam praesentis telae filum abrumpamus, *cautiones* quasdam adferamus, sinistram allatorum interpretationem eo feliciter amolitori.

I. Non quilibet adfectus iucundus cum gaudio, quod hisce in pagellis disputamus, est confundendus. Ergo nec primi motus gratiae praeuia strictius huc sunt referendi, nec imaginarius quicumque adfectus iucundus, qui verae gaudii in Sp. Sancto indoli eiusque notis recensitis repugnat, nomen hocce praeclarum meretur,

recur, ideoque omnem lapidem hic moueamus necesse est, vt imaginationem a vero, quem disputamus, intuitu rite discernamus.

II. *Sedulo cauendum est, ne et veram fidem cum gaudio in Spiritu Sancto confundamus*, eandem vel in solo hoc adfectu iucundo ponentes, vel sempiternam huius gaudii in omnibus credentibus praesentiam requirentes (§. X.); praesertim quum canon ille longa antiquitate tritus firmo adhuc stet talo: *Christianus magis sub cruce, quam in rosis nascitur*; omnisque vicissitudo, quae respectu gaudii huius conscientiae ac sensus hic locum obtinet, firma spe boni et exoptati exitus compensetur (§. XIII.); et intuitiuam, quam in anteced. requisiiuimus, *cognitionem ad meram sensitiuam restringamus*; (§. cit.) multo minus vero hac posteriore pro norma agendi, principioque et mali, et boni, et gratiae denique status incrementi diiudicandi vtamur.

III. *Gaudium in Spiritu Sancto haud unicum est hominis, Christo vere additi, criterium*. Licet enim tuto adfirmare possimus: quicumque vere in Sp. Sancto gaudet, est homo vere Christianus; propositionem tamen hanc simpliciter conuertere haud licet. (§. X.) Interim minime negamus, quod gaudium in Spiritu Sancto cum Christianismo *in abstracto seu obiectiue sumto* in sempiterno ac constanti nexu sit, vt potius firmiter contendamus, gaudium in Sp. Sancto verum supponere Christianismum, simulque propositionem hanc simpliciter conuertamus: Christianismus verus, in abstracto sumtus, gaudium in Sp. Sancto semper ac constanter admittit. Vtrumque ex Sectione insequenti mox dilucidius patebit.

IV. Varii quum gaudii huius gradus dantur (§. XIV.), qui cum primis a benigno eoque sapientissimo summi Numinis fauore dependent, *in eo, cuius participes reddimur, gradu acquiescamus necesse est*, ne sapientiae diuinae in distribuendis donis spiritualibus modum ac limites praescribere videamur; et omnibus viribus in id potius nobis est enitendum, ne ex culpa nostra eo, ad quem adspirauimus, gradu, vel gaudio hocce plane iterum destituamur, adeoque *μισθαποδοσίας μεγάλης*, quae illud olim manet Ebr. X, 35. naufragium faciamus aeternae dolendum.

SECTIO II.
 QVOD GAVDIVM IN SPIRITV SAN-
 CTO SIT GENVINVM VERAE RELIGIONIS,
 QVAE CHRISTO NOMEN DEBET, CRITERIVM,
 NEC NISI IN EADEM LOCVM HABERE
 POSSIT.

§. XVI.

Religio quid? **D**eterminatus modus Deum colendi, *religio* audit. Iam ve-
 ro Deum *colimus*, si ex perfectionibus ipsius cognitis actio-
 num nostrarum motiua deriuamus, seu actionibus nostris
gloriam Dei, i. e. iudicium nostrum de perfectionum eius a no-
 bis cognitarum complexu manifestamus. Ergo religio in con-
 uictione de perfectionibus diuinis, eiusque per actiones nostras
 manifestatione consistit.

Sine cognitione Dei ergo, summi omnium entium contingentium ori-
 ginis ac auctoris, religio concipi nequit. Qua de re quum cognitio
 vel *obiectiue*, seu pro complexu de ente repraesentatorum, vel *sub-*
iectiue, de facultate in primis eximia seu habitu repraesentandi,
 spectari possit: religio vel obiectiua, vel subiectiua consideranda
 venit, quarum hanc ab illa pendere facile adparet cf. Canzium de
 ciuit. Dei, et Theol. Dogm. Nuda praeterea Dei cognitio ad reli-
 gionem efficiendam non sufficit, sed conuictio de eodem, eiusque
 per actiones nostras declaratio accedat necesse est, ideoque cognitio
 Dei et certa et viua esse, (§. XIII. I.) et cuiusque religioni verae
 tam pars *theoretica*, quam *practica* competere debet. cf. Reinbeck
 medit. in Aug. conf. Tom. IV. Med. 41. §. I. seq. Cognitionem
 demum de Deo veram (§. I.), si actiones entis prae se ferunt, re-
 ligio eiusdem est *vera*: sin minus, *falsa*. Et quia Deus est vnicus
 et mutari nescius: (per Theol. natural.) *religio vera, vnica et*
constans esse debet. Praeterea quum cognitio vel sit naturalis vel su-
 pernaturalis (§. I.): cognitioni vero vis tribuatur, quatenus ex illa
 aliquid concipi potest, seu illius rationem continet: Religio, quae
 fit *naturalis* quae *supernaturalis*, et vtriusque vis tam *docens*, quam
monens vel me tacente patet ex psycholog. princip. cf. Musaeum in
 introduc. in Theol. Cap. I. §. I. seq.

§. XVII.

Finis reli-
 gionis verae. *Verae religionis finem coniunctio hominum cum Deo, huiusque*
Numinis summi gloria constituunt. Coniunctio enim ista, ex parte
 hominis

hominis considerata, illa eiusdem ad Deum relatione absoluitur, qua illum vere cognoscit, ac dominante in eum inclinatione fertur. Iam quum religio vera, veram ac viam Dei cognitionem supponit: (§. XVI.) Ergo patet, quod religio vera in hominum cum Deo coniunctionem tendat. Deinde quia religio vera tam cognitionem Dei eiusque perfectionum veram, ergo iudicium de Dei essentia verum, quam manifestationem eiusdem requirit: (§. cit.) ex vtraque hac ratione eandem gloriae Dei inferuire liquet. Ergo duplex allatus verae religionis finis in aprico est positus.

Quum et a coniunctione hominis cum Deo et gloriae ipsius manifestatione hominum salus segregari nequeat; (per Theol. natural.) religionem veram ex vtroque hoc fundamento nostram promovere salutem, liquet. Quibus simul addimus: quatenus et quo magis religio cum fine in spho allato congruit, catenus et eo magis *sufficiens* est atque *perfecta*, (per def.) eoque maior *vis* ei est tribuenda. (§. XVI.) Quo ergo maiori et hominum cum Deo coniunctioni, seu quo plurimum illa est hominum, quo maiore ex cognitione de Deo, (§. I.) ex quo maiore denique et pleniore erga illum inclinatione oritur, (§. cit.) et summi Numinis gloriae inferuiet, seu quanto plura et maiora de excellentia ipsius iudicia ad illam consentient, hoc est praestantior ac perfectior.

§. XVIII.

Missis reliquis de religione generalioribus, species eiusdem penitus perscrutamur; ibique natura duce et ratione comite in religionem veram incidimus, ad quam natura hominum sibi relicta sufficit, (§. I.) eaque *naturalis* audit. Quae igitur *obiective* sumta, in complexu de Deo velex notione entis perfectissimi, vel ex consideratione entium contingentium, ideoque vel a priori vel posteriori vere cognitorum consistit, indeque pendente eiusdem cultu; (§. XVI.) *subiective* vero habitum completitur naturalem Deum colendi, (l.c.) et *pietatis naturalis* et *philosophicae* nomine venit. Vtraque igitur a naturali animae vi pendens et *theoreticam* et *practicam* partem sibi vindicat. (§. XVI.)

Religiona
turalis.

Quum animae nostrae facultates per se limitibus sint circumscriptae, ideoque nec ens infinitum, nec entium contingentium, in vniuersum omnium, complexum, nec vires et mutationes eorum perfe-

Et cognoscere possimus; (per princip. psycholog.) praeterea vero maximae adhuc corruptelae obnoxiae sunt, per exper. (cf. §. IV); defectus religionis naturalis tam obiectiue, quam subiectiue in apri- co sunt. Duplex nimirum potissimum defectus adest, quo naturalis, qualis iam est, Dei cognitio laborat. *Vnus materialis et obiectiuus, alter formalis et subiectiuus* audit. Ille in ignoratione doctrinarum palmariarum, quibus destituti Deo vnquam frui nequimus, quorum primario modus expiationis referendus venit, consistit; *hic* cogni- tionis ipsius naturalis indole eiusque certitudine, a paucissimis non sine maxima difficultate obtinenda, absolvitur. cf. Reinbeck med. in Aug. Conf. Tomi. IV. med. 41. §. 34.

§. XIX.

Defectus re-
ligionis natu-
ralis.

Luce meridiana clarius ex praecedente §pho *religionis na- turalis insufficientia* ad finem (§. XVII.) expositum adparet. Hinc illustrationis ergo vnum modo alterumue addere liceat. Perfe- ctiones naturales, quibus praesenti in statu adhuc gaudemus, praeterquam quod maxime sint limitatae, (§. XVIII.) innumeris imperfectionibus, hypothetice inuincibilibus, supprimuntur. Finis deinde legum naturae, quas diuinas vocare temerarium haud foret, (per princ. J. N.) in acquirenda quidem salute nostra poni debet. Jam vero quum legibus naturae, et hinc legibus diuinis id non facere possimus, quod satis est, ideoque obedientia, et legibus naturae, et legislatori praestita, multis defectibus laboret: tantum abest, vt hoc modo legum naturae finem adsequamur, vt potius maximus ex earundem neglectione reatus nos premat. Cuius quidem reatus tollendi media ratio sibi relicta nunquam dete- gere valet; (p. §. cit.) a reatu vero isto quum salutis nostrae iactu- ra separari nequeat: (p. anteced.) E. aliunde rationis defectus, si finis obtineri debet, compensetur necesse est.

Inter omnes ratione vsos licet constet, Numen sanctissimum peccatis grauius indignari, neque iura ipsius impune violari, expectandam tamen esse ab ipsis benignitate, supposita sufficiente expiatione, veniam offensionum; nihilo tamen minus modus apud Deum in gra- tiam redeundi, quem ipsi sibi fingunt, ne rationi quidem ipsi cum aliqua veri specie satisfacere potest. Non est, quod multi sumus in hac re probanda, quum quadruplex fictitium expiationis medium, cuius ope gentiles summum Numen amicum sibi reddere temere ad- mituntur, nimirum preces, ieiunia, eleemosynae et oblationes, idem
satis

fatis superque testetur; quibus tribus prioribus hodierni Judaei adhuc acquiescere consueverunt, quorum vero partim futilitatem, partim insufficientiam fusius exposuit beatus M. Knutz in libro cit. Inimul vero ex ipso hoc religionis naturalis defectu viribus nostris irreparabili, quem ipsi viri perspicacissimi, cunctis viribus religionem naturalem sectati, vnanimiter profitentur, praesertim si cum illo et sapientiam, scientiam, omnipotentiam et bonitatem summi Numinis contenderimus, necessitas propioris revelationis, eiusque tam possibilitas, quam existentia probabilis fuit. Enim vero per ambages sane iretur, si existentiae alicuius rei contingentis demonstratio a necessitate illius alte repeteretur, quae sine illa longe facilius feliciusque sola contentione doctrinarum de nostra ad Deum relatione, quae rationi ipsi perquam necessariae videntur, cum illis, quas ratio sibi relicta detegere valet, absolvitur.

§. XX.

Reuelatio diuina strictius sumta, complectitur manifestationem certi cuiusdam veritatum complexus, supernaturali modo factam, quae hinc et respectu originis et nexus, quo veritates cohaerent, a Deo immediate omnino pendet; (§. I.) licet nonnullas eiusdem veritates, quin immo plerasque seorsim spectatas, et cognouerint homines, et cognoscere naturali modo potuerint. Religio, quae hac reuelatione fundatur, *reuelata* audit, eaque vel obiectiue vel subiectiue spectari potest. (§. XVI.) Qua quidem definitione duce, vera verae religionis reuelatae criteria, quam fieri potest breuissime, in medium proferemus, cum vberiore huius rei explanationem tum systemata maiora in vniuersum fere omnia, in primis in Artic. de sacra scriptura, cum libri bene multi id ipsum in frontispicio profitentes sufficienter porrigant, desiderio illorum, qui eam anxie quaerunt, id quod satis est facientes. Inter quos Grotii, Pascalii, Kortholdii et Knutzenii nomina vltimum locum nequaquam occupare videntur.

Reuelatio
et religio re-
uelata.

§. XXI.

Ex quo aliquid potest agnosci, *criterium* seu nota characteristica audit, idque *verum* est, si ex illo res constanter agnosci, atque ab aliis sufficienter discerni potest. Ex quo igitur religio reuelata constanter, atque vt vere talis, a spuria et falsa sufficienter distingui potest, *criterium eiusdem verum ac genuinum* vocari

Criterium
atque quid?

ri meretur. Vi definitionis in Spho praeced. allatae collat. §. XVI. religio vera reuelata sequentia agnoscere debet criteria:

I. *Veritates continere debet, quas animae humanae vires sibi relictas nunquam detegere valent; quae igitur quatenus veritates sunt cum vera naturali religione, ex veritatis natura, quidem consentiunt, alioquin vero longo eam post se interuallo relinquunt, id quod exinde patet, quia illius inopiae reuelatio adfluentia sua succurrere debet. (§. XIX.) Ergo veritates supernaturales, minime vero contranaturales continere, et hinc mysteria agnoscere debet, quae quidem penitus comprehendere spiritui modo infinito proprium manet, quae attamen vero et religionis reuelatae praerogatiuum constituunt, et indubium, quem eadem debemus adfensum, mirum quantum promouere valent.*

II. *Veritates, quae defectum religionis naturalis compensant, complecti, ideoque viam felicitatis nostrae et summi Numinis et nostrae naturae maxime congruam aperire debet. (§. XVI.) Ergo et imperfectiones, quae in statu naturali nos premunt, duplicemque exinde fluentem reatum, culpae scilicet et poenae, detegere, et media sufficientia, quorum beneficio tam ab illis liberari, quam communionis cum Deo iterum compotes fieri queamus, porrigere debet.*

Quum defectus religionis naturalis reuelata supplere debeat, patet, quod eadem illius et claritatem et certitudinem oppido augere ac leuare, vim illius valde promouere et diuinae originis vi perfectionibus (§. XVII.) fufius allatis, quam maxime gaudere debeat, eoque ipso praestantia religionis reuelatae prae naturali in aprico posita est. Praeterea insimul ex ipsis allatis duobus criteriis palmariis, ex quibus reliqua omnia facile deriuari possunt, veritas eorundem dilucide adparet.

§. XXII.

Religio
christiana.

Existit reuelata religio in illo complexu librorum, quos Christiani pro diuinitus reuelatis habent; (per Theol. Dogm.) quae hinc *christiana* audit, quia veritates in illis de Deo contenti, cultum eius determinant. Facili iam negotio diuinam eiusdem originem et auctoritatem ex contentione cum criteriis, (§. XXI.) allatis, euincere possemus, nisi eadem cum sacrae scripturae auctoritate tam arte cohaereret, vt ab eadem plane separari nequeat, nobisque iure quodam ad Viros summa doctri-

na

na conspicuos in §. XX. citatos, quos quidem solidiore demonstrationis vi, in hac veritate principali euincenda, a nobis iri superatum, persuadere huc vsque nobis nondum potuimus, pro-uocare liceret. Interim ne causa nostra iusto magis diffidere videamur, tribus tantummodo verbis ea, quae omne hac in re punctum ferre videntur, adferamus. *Continet* reuelata religio, quae Christo nomen suum debet, mysteria, ad salutem nostram maxime necessaria, quae quidem ratio sola comprehendere nullo modo valet, licet eadem illi non nisi adparenter contradicant. Dantur *deinde* in illa veritates, quibus sine salutis nostrae iactura destitui nequimus, quae tam itatus nostri praesentis maxime corrupti salutarem incutiunt abominationem, quam veram viam mediaque sufficientia ad Deum propitium reddendum efficaciter ostendunt, dum ad Christum tanquam ancoram sacram homini Christiano confugere licet; Christiana religio *denique* eandem viam et ordinem, vt Theologi dicunt, salutis tam vniuersali modo, adeo clare, tanta certitudine, quae ex miraculis, vt-pote quae sigillorum instar eandem confirmant, mirifice adaugetur, tamque efficaciter, et tanta vi supernaturali exponit, vt omnia in medium proferre videatur, quae ad *θεοπροφειαν* tanti beneficii insinuandam et extollendam facere possint.

Veritas horum criteriorum ad religionem christianam relatorum exinde euincitur, si cum veritatibus in illa obuiis omnimode ac perfectissime consentientes, illam ab aliis omnibus fictitiis sufficienter discernunt. Consensus ille cuius per singula ituro facile patebit, et ex hoc fundamento, vi cuius religio Christiana nihil omnino continet, quod vilo modo diuinae ipsius origini seu essentiae ac perfectionibus diuinis vere contradicat, id quod ex contentione instituta dilucide adparet, maximum sibi pondus vindicare videtur. Ergo cum ipsa criteriorum allatorum veritate confirmata, religionis reuelatae sufficientia ac praestantia simul euincitur. Vtraque vero euidentior adhuc redditur, ipsa collatione verae religionis reuelatae Christianae cum fictitiis aliis quibusuis, et in primis cum religione et hodiernorum Iudaeorum, quippe quae talmudicis fabulationibus maxime commaculata, antiquae Patriarcharum religionis faciem penitus quasi exuisse videtur; et Turcarum, Mahomedis fabulis insipidisque mendaciis referta; et paganorum, qui fictis oraculis nugisque sybillinis patientes aures praebent; qua quidem contentione prioris eminentia simul mirifice effertur, nosmet vero propositi nostri, immo ac breuitatis ergo eadem summo iam iam iure superfedere possumus.

E

§. XXIII.

Demonstratio
thematica.

§. XXIII. *Suppositis* iis omnibus, quae ad veritatis, quam clariori luci restituere animus fuit, demonstrationem aliquid facere possunt, id, quod caput rei est, nunc adgredimur. Gaudium in Sp. Sancto est intuitiva boni omnigeni, quod ex merito Christi ad nos relato profluit, cognitio supernaturalis. (§. VI.) Jam cuncta eiusdem requisita, quae integram sectionem priorem constituunt, religionem vere Christianam supponunt, adeoque arte cum eadem connexa sunt, vt gaudium hocce sine illa cogitari nequeat. (coll. Sect. I. cum. §. XXII.) E. gaudium in Sp. S. cum vera religione Christiana est connexum. Quascunque res si nexus intercedit altera alterius rationem continet. Ergo ex altera alterius indoles concipi potest (p. def. rat.) seu alterius repraesentationem altera mihi excitat. Ergo gaudium in Sp. Sancto non potest non verae religionis ideam excitare, seu haec ex illo vere agnosci potest. *Criterion* vero quum id audiat, ex quo aliquid agnosci potest, sequitur, vt gaudium in Sp. Sancto sit verae religionis Christianae criterium; idque simul, quum gaudium hocce sine illa cogitari nequeat, (p. anteced.) ideoque haec ex illo constanter agnosci, et ab omni falsa ac spuria illius ope discerni possit, *verum ac genuinum* (§. XXI.) dici meretur. Q. E. D.

Tuto igitur concludere licet: vbi est gaudium in Spiritu Sancto, quod eam, quam Sect. I. exposuimus, indolem agnoscit, ibi est vera religio Christiana, et vi contrapositionis logicae: vbi non est vera religio Christiana, ibi non datur verum gaudium in Spiritu Sancto. Quae quum ita sint, licet priorem propositionem vniuersaliter adfirmantem, minime vero reciprocam, simpliciter, vt logici dicunt, conuertere nequeamus, tuto tamen adfirmare possumus: Vbi gaudium in Spiritu Sancto plane esse nequit, seu notae, illud ingredientes, nullum inueniunt locum, ibi non adest vera religio Christiana. Nam religio Christiana, in abstracto sumta, gaudium in Spir. Sanct., qua fundamentum illius, tanquam characterem essentialem admittit, qui ergo sempiternus ac constans esse debet, per princip. Metaphys. (cf. §. XVI.)

§. XXIV.

Confessariz.

Latissimus ac immensus fere nobis ingrediendus esset campus, si quoque per singulos modo, quotquot religionis Christianae nomen profitentur, coetus eundo eos tantummodo ad vnum omnes errores atro notare vellemus carbone, qui gaudio huic obicem ponunt certissimum. Tribus igitur modo verbis,

vnum

vnum alterumve, qui primus, huc spectans, intuitui nostro sese offert, errorem capitalem cum connexis suis innuere permittit praesentis instituti ratio. Ideoque confectariorum instar cum gaudii in Spiritu Sancto, Sect. I. expositi, indole ea caute contendamus, quae eidem vere contrariari videntur, vt contradictione eadem euisa, quid de eiusmodi coetu, qui errores illos fouet, eiusque religione aequo cuilibet arbitro statuendum sit, nec ne, liqueat. per coroll. anteced. Antè vero quam palaestram hiance ingredimur, duo adhuc praemittere nobis licebit.

I. Primum in antecessum quasi negamus, religionem naturalem sibi relictam et quidquam de hoc gaudio in Spiritu Sancto nosse, et hinc multo minus illud posse producere. (§. XVIII. XIX. coll. §. XIII.) Socrates enim ipse ne minime quidem ostendere potuit, velle Deum cum homine peccatore in gratiam redire, et hinc multo minus eadem gratia in communione cum Deo est fruitus. Praeterea vero tranquillitatem animi, quam cum Seneca omnes fere olim Philosophi somniabant, nullo nisam fuisse fundamento, exinde satis dilucide patet, quod Seneca nec sibimet ipse, nec asseclis suis certam beatae immortalitatis spem, quae in gaudio hoc omnino maxime in censum venit, (§. XII.) promittere potuit. In fine enim Apol. Platon. moribundus ita loquitur; ἀλλὰ γὰρ ἤδη ὥρα ἀπίνευ, ἐμοὶ μὲν ἀποθανεῖν, ὑμῶν δὲ βιωσκέμεναι; ὅποτεροι δὲ ἡμῶν ἔρχονται ἐπὶ ἀμεινον πρόσωμα, ἀδελον παντι, ἢ τῷ Θεῷ; i. e. sed iam hora est, hinc abire: me quidem, vt moriar, vos autem, vt vitam agatis. *Viri vero nostrum in melius eat, omnibus practerquam Deo est incertum.*

II. Quaecunque religio revelata de Christo eiusque merito non recte sentit, vel eundem plane ignorat, illa gaudium hocce in Spiritu Sancto ob idem ipsum admittere nequit (§. VI.).

§. XXV.

Iam vero palmarios errores, quibus illi, qui Christianam religionem profitentur, laborant, eosque in primis, qui vel gaudium hoc plane impediunt, vel in culpa sunt, quo minus gaudium, si aliquod adest, indolem supra expositam nancisci queat, breuiter perstrictum ibimus. Non est vero, quod multi simus in iisdem refutandis, quum et veritates, quibus hic innitmur, lemmatum instar ex Theol. Dogm. supponamus, et veris huius gaudii requisitis in sectione priore ex claris sacrae script. testimoniis

Continuatio.

niis satis euictis, veritates de eodem reuelatas naturales nullo modo euertere, sed easdem nimium quantum stabilire, in antecedentibus pluribus ostendere meminaerimus.

I. Quicumque igitur verum salutis ordinem a S. Numine praescriptum vel plane reiciunt, vel ingenio suo peruertere ac mutilare satis temere sustinent, gaudii in Sp. Sancto participes fieri nequeunt. Huc igitur merito referimus, primum qui legem ex opere conuersionis proscribentes vsus eiusdem paedagogicum, qui late sumtus elenctico - epanorthoticum simul comprehendit, quantum in ipsis est, funditus euertunt, et euangelium in eius locum sufficientunt idque solum conuersionis medium ac poenitentiae concionem esse blaterant; *deinde* qui veram in Christum fidem non ea, quam nosmet ex sacris paginis deriuauimus, puritate docent, eandem vel sine antegressa mentis mutatione stricte sumta locum inuenire, vel adeo omnibus hominibus a natura quodammodo iam insitam esse autumantes, vel eidem illam, quam §. X. et §. XIII. XV. carpsimus, indolem tribuentes, vel denique omnem fidei certitudinem, quae in gaudio hocce euincendo utramque ferre facit paginam, penitus reiciendo, eandem hac in vita nemini contingere, temere nugantes; *denique* qui media ad salutem necessaria vel plane reiciunt, vel adeo deturpant, ut sibi ipsa similia non maneant, quorsum eos primario referimus, qui verbo externo penitus reiecto in solo interno, quod sibi fingunt, fundamentum communionis cum Deo latere iactitant. (§. VIII - X.)

II. Qui operationes supernaturales ad vnam omnes alto supercilio contemnunt, easdemque mere superfluas arbitrati, vires in praesente statu naturales aeternae salutis impetrandae sufficere contendunt, gaudium in Sp. S. frui plane nequeunt. (§. VI. seq.)

III. Eadem ex ratione gaudio in Sp. S. vere gloriari non possunt, qui in beneficiis gratiae, et in primis in doctrina de iustificatione, ad cuius quidem fructus gaudium hoc supernaturale retulimus, (§. VI.) cum S. Script. non consentiunt, eandem vel veram μετάνοιας non supponere, ideo huic antecedere posse, vel ex propria obedientia legi diuinæ praestita resultare, vel saltem per antecedentem conuersionem, viresque in eadem acceptas impetrari posse, perperam persuasi; qui quidem Christum meritumque eius friuole pessundantes non minus a recto sacrae sc. tramite aberrant, quam qui vel omnibus iustificationem impetratam denegant
qui

qui eandem non sentiunt, seu de eadem penitus non sunt conuicti, *vel* iustificationem, id quod plerumque, pro dolor! hodierna eaque tristissima edocemur experientia, cum sanctificatione confundunt, et vtramque non rite combinant, tum vsum legis didacticum in hominibus iustificatis plane reiiciendo, cum *ἀναμάρτητος* plenariam iisdem hac iamiam in vita tribuendo. Quibus singulis de momentis cf. ea, quae ex §. VI-X. XV. huc cernunt.

Impune quidem sectas ad vnam omnes, doctrinis, tribus iamiam verbis indiguitatis, quippe quae religionis Christianae arcem euertere tendunt, irrecitas, eo quo veniunt nomine recensere possemus; quum vero cullibet, cui lumen non plane ademtum, quique in historia eccles. rudem se penitus non agnoscit, facile sit detectu, quemnam coetum potissimum ac primario in tota tractatione innuerimus, et hoc negotio superfedemus quam lubentissime. Interim tantum abest, vt membrorum singulorum, diuersorumque, quae sectae cuidam nomen suum dederunt, indiuiduorum dogmata integrae ipsi sectae tribuamus, eorundem discrimen plane reiicientes, aut omnibus consecrariis, quae ex hoc illoue errore deriuari possunt, errantes ad vnum omnes oneremus, aut denique singula errorum sectae membra hereticorum nomine adpellare, iisque hereseos notam inurere sustineamus, per def. hereseos; vt potius summam circumspectionem hac in re adhibendam esse, omnino requiramus; praefertim quum vix decimus quisque ex errantium numero erroris, quem sectatur, gravitatem perspiciat, et plerique vel bona fide, vel coeco aemulationis ac nouitatis studio nimis incogitanter hallucinentur, nec nobis denique datum sit, erroribus sectarum consideratis, de ipsis earum asseclis statuere, quippe quod summo potius cordium renumque scrutatori relinquendum, qui ipsis in coetibus, grauissimis erroribus infectis, suos sibi seruat, eosque mirabili modo ad salutem perducit.

§. XXVI.

Vi integrae huius tractationis immota manet, firmoque nititur fundamento, veritas ista, *quod gaudium in Sp. Sanct. praerogatiua sit verae religionis Christianae*, seu quod idem est, *gaudium in Sp. Sanct. sit genuinum ac verum verae religionis Christianae criterium*; vtpote quae omnia requisita necessario huc pertinentia, ad vnum omnia porrigit, ideoque sola verae religionis reuelatae nomine insigniri potest. Et quum *felicitas* in statu veri ac sempiterni gaudii consistat: patet denique, quod homo, qui Christo vere nomen suum dedit, optimam Sibi sortem elegerit, et felicitate fruatur iucundissima, purissima, maximaque et certissima.

T A N T V M

PRAE-

PRAENOBILISSIMO RESPONDENTI
AVCTORI DISSERTATIONIS ERVDITISSIMO,
S. D. P.

ADAM STRVENSEE,
PRAESES.

seruator noster optimus, discipulos suos valere iubens, vltimae orationis cum adhortationum sububerrimarum, tum consolationum dulcissimarum plenissimae hunc constituit scopum exoptatissimum; vt gaudium ipsius in iis maneat, et gaudium eorum impleatur. Horum verborum optimus mihi interpres AVGVSTINVS videtur, sequenti eadem explicans modo: *Quid est gaudium Christi in nobis, nisi quod dignatur gaudere de nobis? et quid est gaudium nostrum, quod dicit implendum, nisi eius habere consortium? Gaudium ergo eius in nobis gratia est, quam praestitit nobis, et ipse est gaudium nostrum.* Vult igitur Iesus amantissimus, vt discipuli in ipso ipsiusque dilectione maneant, atque in fide perseuerent omni tempore vsque ad vltimum vitae halitum; quo ex fidei eorum constantia laetitiam percipere possit, sicut pater *Φιλιππος* liberorum salute ex animo gaudere solet. Ea etenim ratione et ipsos habituros semper in communione ipsius, quo vere gaudent et ex quo laetitia eorum in dies incrementum caperet maximum. Fundamentum ergo gaudii nostri est gaudium Christi de nobis deque nostra ab ipso nobis impertita felicitate. Gaudium est in caelo super peccatore, poenitentiam agente; proinde etiam super credente, Seruatori suo perseueranter adhaerente. Sicut enim gaudet sponsus super sponsa: sic Deus gaudet super iis, qui Christo ad vitae huius finem desponsati manent. Horum quoque gaudium implebitur. Quemadmodum enim credentium laetitia ortum suum traxit ex fruitione amoris sponsi caelestis: ita eadem ex gratiae gustu exuberantis in dies magis magisque crescit atque augetur, et tandem in futuro seculo omni ex parte perfecta ac consummata erit. Quorsum verum haec? *Respondens Dilectissime!* Disputas de gaudio in Spiritu sancto, tamquam genuino religionis christianae criterio. Ex dissertationis Tuae mihi exhibitae inspectione patet, eam Tibi me reddere absque vlla emendatione; vt Tua tantum maneat, sitque profectuum Tuorum et in studio theologico et in studio philosophico eximiorum specimen clarissimum ac documentum luculentissimum. Quum vero Tibi placuerit, eam me moderante aduersus contradicentium dubia publicè defendere, hisce Seruatoris Tui verbis et admonere Te et consolationis sempiternae fontem verum et vnicum Tibi monstrare mihi animus est. Ex longiori consuetudine, quae Tecum mihi intercessit, magna animi voluptate intellexi, Te ex eorum commilitonum meorum honoratissimorum esse numero, qui in Christo veram et aeternam quaerunt salutem. Gaudis est itaque de Te deque felicissima Tua conditio Iesus, Redemptor Tuus, in omnia secula ob gratiam Tibi hucusque concessam celebrandus. Maneas, quaeso, *Amice optime*, et in posterum in eorum numero, qui Iehouae nomini confidunt, inique non faciunt, neque falsa loquuntur. Tunc enim Deus Tuus de Te vehementer exultabit, ipsique eris valde gratus acceptusque in perpetuum. Gaudebis et Tu in ipso,

et

et gessies toto corde. Malum timebis nullum, nec metues: quoniam Jehoua, Deus Tuus, Seruator fortissimus ac benignissimus, in omnibus Tuis viis Tecum erit; vt gaudium Tuum impleatur, et omni tempore omnique loco ex salutis fontibus aquam vitalem cum gaudio haurias. Et sic tandem Jehoua animam Tuam pinguedine atque deliciis gratiae suae et donorum spiritualium inebriabit et satiabit, efficietque, vt populus, Tuac in posterum curae concredendus, bonis caelestibus saturetur atque ex ventre Tuo fluant perennis aquae flumina. Vale, et rem Tuam age feliciter, immo felicissime. Dabam in Academia Halensi Fridericana d. XX. Sept. MDCCLI.

Fremd! jüngst sah ich unbemerkt in der Ferne
Ein schönes Bild, Unsterblichen ähnlich.
In ihren Augen funkelte ein Feuer,
Das den Adel ihrer hohen Geburt anpries.
Wie der Reiz auf den Wangen der Jugend blühet,
So saß er auf ihrem Gesichte verbreiter,
Und zog mein Herz mit freundlichen Mienen zu sich.
Ihr majestätischer Anzug erhöhte ihr göttliches Ansehn,
Weiß war ihre Kleidung, durchpurpur,
Mit blügendem Golde durchflochten.
So gieng sie in königlicher Pracht
Wie eine Tochter des Himmels. Sie war die Tugend!
An ihrer Seite führte sie einen edlen Jüngling,
Dem der Fleis sich näherte, und seine Linke ergrif.
Dieser war nicht so schön, nicht so reizend, als die Tugend,
Wehr dem Bilde der Sterblichen ähnlich,
Doch gefiel er in erbahnern Mienen.
Ersstbaste Gedanken waren auf seiner Stirne ausgedruckt,
Wiewol er seine geschäftigen Blicke
Bald an den Himmel, bald an die Erde heftete,
Bald vergnügt auf seine liebsten Freunde,
Die ihn von ferne begleiteten, zurückwarf.
Diese waren die Gottesgelehrsamkeit und die Weltweisheit,
Die Messkunst, die Geschichte, die Dichtkunst.
Er hatte eben ihre Gesellschaft verlassen,
Als er sich an den Gesprächen der Tugend
Und des Jünglings, den er kannte, belustigen wolte.
Er redete mit ihr von den Verdiensten des Jünglings,
Bis sie sich dem Tempel der Weisheit genähert,
Der auf einer Anhöhe gebaut war,
Und auf marmornen corinthischen Säulen ruhte.
Hier führten sie ihn hinein, des Fleisses Lieblinge folgten,
Und weiheten ihn edlern Verrichtungen.
So lange hatte ich alles mit neugierigen Blicken gesehn,
Aber nun ward die Thüre des Tempels verschlossen,
Der zuletzt auch meinen Augen entfloh.

Raum

Kaum bachte ich an meine Freunde
Und sann, wer es von ihnen wäre,
Den Tugend und Fleiß igt glücklich machen,
So fandte ich Dich in dem Jüngling, Eder Müller.

F. G. Lüdke,
D. G. G. D.
OPPONENS.

PRAENOBILISSIMO AC DOCTISSIMO
RESPONDENTI

S. P. D.

E. C. NOLTENIVS, PAL. MARCM.
OPPONENS.

Publicum quoddam mei in TE amoris documentum desiderans, *Amice me-
dullitus Dilecte*, non mellitos verborum globulos in laudes TVAS in-
incurrerent, non insignium amicitiae TVAE documentorum commemora-
tionem, nec inania pro TVA salute vota ab integritate aliena expectabis,
sed talem me, qualem semper habuisti, reperies. Gratulor TIBI, et ex
animo gratulor, quod studio academico bono cum numine finito tam praecela-
rum eruditionis TVAE edideris specimen; gratulor splendidae TVAE fa-
miliae et omnibus, qui TIBI fauent, quod spem de TE conceptam non
modo impleueris, sed quoque tam longe superaueris; gratulor denique mi-
hi, quod TE arctissimo familiaritatis vinculo a teneris fere vnguiculis
coniunctum in pietate, precibus et studiis academicis in primis, fidelissi-
mum semper habuerim sodalem. Verum quo maior, qui nos inuicem in-
tercedit, amor est, eo grauior ex repentino TVO a nobis discessu exsur-
git mihi tristitia. Hoc vnum me erigit, nihil de amicitia nostra diminui
posse, sed eandem quam maxima in dies capturam esse incrementa. Abi ita-
que, *Amice Coniunctissime*, quoniam Deo, Supremo rerum nostrarum mo-
deratori, ita visum est, ex Alma nostra Fridericiana, ex S. R. Praeceptorum,
qui fauore TE Suo dignum reperierunt, schola, ex Amicorum, quorum TE
vota sequuntur, amplexibus, in patriam TE expectantem, meque, quem, si vel
ad vltimam Thulem fata protecerint, TVI tantum solatur memoria,
amare nunquam desine. Vale. Dabam Halae d. XIX Sept.
MDCCLI.

Emendanda quaedam.

pag. 9. lin. 26. lege; *hominibus*. lin. 37. *allaboraret*. pag. 12. lin. 9. *videamur*. pag. 13. lin. 2.
Joan. XVI. 33. lin. 23. *obstam*. pag. 14. lin. 26. aliter *res* sese habeat. lin. 31. *qua* homo.
pag. 17. lin. 18. earum. lin. 30. Pl. LXXIII. 26. pag. 20. lin. 12. *susurraui*. pag. 21. lin. vlt.
(pro §. XII. lege §. III.) pag. 23. lin. 26. *exinde*. lin. 33. *sensationes*. pag. 26. lin. 14.
2. Cor. XII. 10. pag. 29. lin. 15. *entenus*; reliqua B. L. prementis festinationi dabit.

01 A 6710

ULB Halle

3

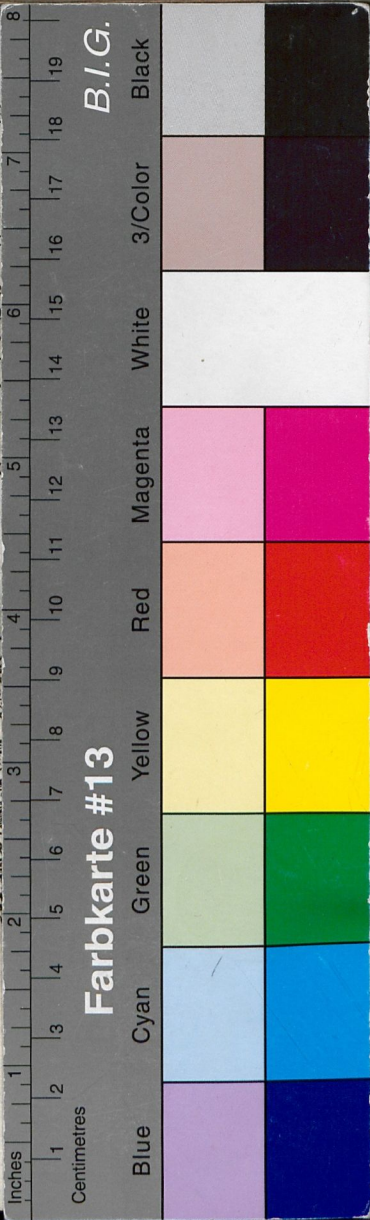
003 092 364

Sb.

2ho

6 3

DISSERTATIO THEOLOGICA
DE
GAVDIO
IN SPIRITV SANCTO
TANQVAM
GENVINO VERAE RELIGIONIS
CHRISTIANAE CRITERIO:

QVAM
SVB AVSPICHS DIVINI NVMINIS
PRAESIDE
VIRO SVMME REVERENDO AMPLISSIMO
ET DOCTISSIMO
ADAMO STRVENSEE
S. S. THEOL. PROFESSORE PVBL. EXTRAORDIN. PASTORE
AD AEDEM B. VLRICI LONGE MERITISS. GYMNASII HALENSIS
SCHOLARCHA GRAVISSIMO NEC NON COLLEGII QVOD IBIDEM
PAVPERVM CVRAM GERIT ADSESSORE
SPECTATISSIMO
PATRONO ET PRAECEPTORE SVO
SVMMA PIETATE AETATEM COLENDO
AD DIEM SEPTEMBRIS MDCCLII
H. L. Q. C.
PVBLICO PLACIDOQVE ERVDITORVM EXAMINI SISTET
AVCTOR
VALENT. CHRISTOPHORVS MVLLERVS
SANDOA - MAGDEBVRGICVS
S. S. THEOLOGIAE ET PHILOSOPHIAE CVLTOR.

HALAE, IMPRESSVM APVD I. IVST. GEBAVERVM.